

MILJØ-
DIREKTORATET

M-566 | 2016

SLÅ ET SLAG FOR
SLÅTTEMARKA!

Duvende blomstereng. Foto: Ove Bergersen/Scanpix

Takk for innsatsen – så langt!

Har du noen gang tilbrakt en sommerdag midt i et duvende, duftende, fargerikt og summende blomsterhav? Det har jeg, og jeg glemmer det ikke!

De gamle slåttemarkene opplever jeg som en av våre aller mest sanselige naturskatter. De er i dag en truet naturtype, og beskyttes gjennom status som utvalgt naturtype etter naturmangfoldloven.

Men slåttemarker trenger folk. De trenger tradisjonell skjøtsel, ellers forsvinner de spesielle leveområdene sakte men sikkert sammen med mangfoldet av planter og dyr som lever der. Gjennom en egen handlingsplan for slåttemark og tilskuddsordningen for trua naturtyper har miljøforvaltningen fra og med 2009 samarbeidet med folk som tar på seg dette arbeidet. Handlingsplanen har hatt svært ambisiøse mål – at alle de mest verdifulle områdene skulle komme under langsiktig skjøtsel. Nå når første handlingsplanperiode er over, er vi godt fornøyde med resultatet så langt. Men siden det fortsatt er et stykke igjen til målet er nådd, og skjøtsel av slåttemark en jobb som fortsetter langt inn i framtida, fører vi

handlingsplanarbeidet videre inn i en ny fase.

Med å gi dere dette heftet ønsker jeg å rette en takk til alle som har gjort en real innsats gjennom mange år for å ta vare på slåttemarkene våre. Jeg ønsker at bildene av velskjøtta enger og presentasjon av hva vi har oppnådd ved hjelp av dere så langt, skal inspirere til fortsatt innsats. Håpet er også at flere skal bli nysgjerrige, og at nye slåttefolk kommer til sammen med oss for å videreføre arbeidet og starte restaurering og skjøtsel av flere verdifulle slåttemarker. Så – tusen takk til alle som har gjort jobben så langt. Og gamle som nye – bli med oss og slå nye slag for naturmangfoldet og våre verdifulle slåttemarker!

Ellen Hambro, miljødirektør

Foto: John Petter Reinertsen

Storlia er ei fantastisk flott slåttemark som det knapt fins maken til i Trøndelag. Det er registrert 206 plantearter her. Tilstanden til enga blir fulgt av forskere. Enga har vært i langvarig bruk med tradisjonell skjøtsel, som er videreført helt fram til i dag. Geiter beiter utover høsten, etter at enga er slått. Foto: Sissel Rübberdt/Miljødirektoratet

Slåttemark – hva er det?

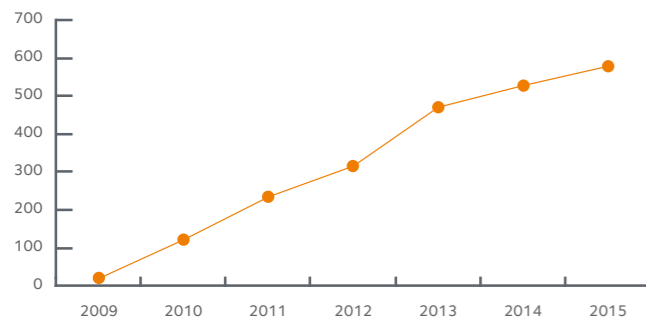
Om du har opplevd ei blomstereng en varm sommerdag, så glemmer du det ikke. Foran deg brer det seg et fargerikt, duvende blomsterhav med et yrende og summende liv.

Har du tenkt på at denne enga er en følge av århundrer med samspill mellom menneske og natur? For at ei blomstereng skal bli så mangfoldig og artsrik må den slås og skjøttes i generasjoner. Det er denne tradisjonelle skjøtselen, uten bruk av kunstgjødse, som har formet dette summende blomsterhavet. Ei slåttemark er på en måte både en natur- og kulturarv.

Det har alltid vært nødvendig for norske bønder å skaffe nok og godt vinterfôr til husdyra. Før høstet bøndene vinterfôret fra store arealer både fra innmark og fra utmark,

og resultatet ble en mengde ulike typer slåttemarker som speilet naturgrunnet på stedet. Felles for disse er at de ofte har stor artsrikdom.

Etter andre verdenskrig kom nye, intensive metoder inn i landbruket, blant annet med bruk av kunstgjødse. Dette gjorde det lettere å få tilstrekkelige mengder med fôr til dyra. Siden det ikke lenger var nødvendig å sanke fôr overalt, ble de gamle slåttemarkene og blomsterengene mer og mer sjeldne. Det som ikke kan drives med nye metoder, gror igjen. De artsrike slåtteengene er

I handlingsplanperioden har antall engers som er blitt skjøttet økt jevnt og trutt.

blitt sjeldheter, og det som er igjen er små rester av gamle dagers sammenhengende slåtteeareal. I vår tid er det sjeldent å finne ei artsrik slåtteeeng på mer enn ti dekar. Når slåtteeengene forsvinner, blir det også langt mellom artene som lever der. Til slutt kan grensen være nådd for noen av artene – det betyr at de kan stå i fare for å dø ut på sikt.

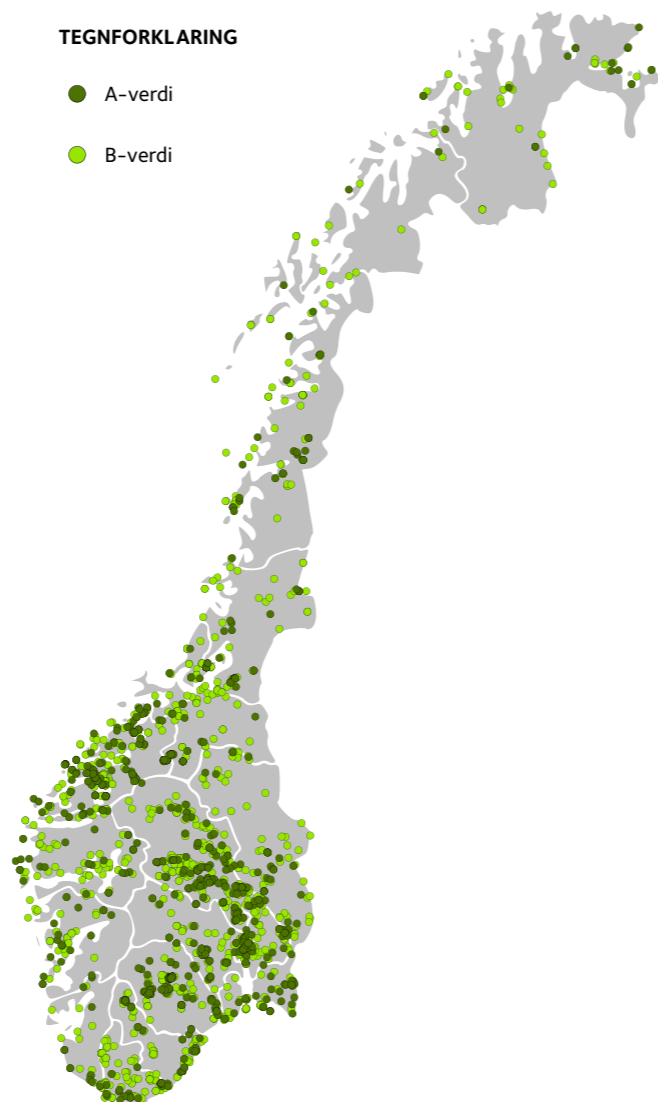
Dette er bakgrunnen for at slåttemark i 2009 fikk en egen handlingsplan. Hovedmålet med planen er å ta vare på de biologiske verdiene i de mest verdifulle slåttemarkene i Norge gjennom langsiktig og god skjøtsel. De mest verdifulle har fått klassifiseringen A eller B. Innen 2012 var alle fylkene med i handlingsplanen.

Grunnlaget for å nå målet er en god og romslig tilskuddsordning og et stort antall grunneiere og andre som gjennomfører skjøtselen hvert år. Viktige grep i planen har vært samarbeid med jordbruket og bruk av erfarne fagrådgivere både nasjonalt og i fylkene. Dette har bidratt til framdrift og skjøtelsplaner som er basert på kunnskap om skjøtsel. Fylkesmannen i det enkelte fylke administrerer tilskuddsordningen, skjøtelsplaner og langsiktige avtaler om skjøtsel.

SLÅTTEMARKER 2016

TEGNFORKLARING

- A-verdi
- B-verdi

Skjøtsel av slåttemark er selvfølgelig en frivillig sak. Derfor har det ikke vært mulig å nå det ambisiøse målet i handlingsplanen fullt og helt. Vi er likevel stolte av resultatet vi har fått til sammen med grunneiere, frivillige, kommuner og institusjoner. Det har vært en jevn økning av engers som har blitt skjøttet for midler fra tilskuddsordningen. I 2015 ble nesten 600 engers skjøttet. Mange av engene har vært i god hevd fra før, men tilskuddsordningen har bidratt til at skjøtselen fortsetter. Andre engers er restaurert og kommet i drift etter mange års opphørt drift. 260 engers har vært skjøttet i 4 år eller mer sammenhengende for midler fra tilskuddsordningen.

Slåttemarkene er avhengige av at vi bokstavelig talt slår et slag for dem. Vi må fortsette med å slå, rake og gjerne slippe til husdyr for etterbeite, slik generasjoner før oss har gjort. Og vi må avstå fra å gjødsle!

I Naturbase er det registrert:

629 slåttemarker med verdi A
(Svært verdifull/nasjonal verdi)

1108 med verdi B
(verdifull/regional verdi)

Tidlig om våren blomstrer orkideen søstermarihånd i slåttemarkene i Hjartdal i Telemark. Foto: Ellen Svalheim/NIBIO

Slåttemarker fins fra fjord til fjell. Svisdal, Sunndal kommune i Møre og Romsdal, er en av engene som blir skjøttet for midler fra miljøforvaltningen. Foto: Sissel Rübberdt/Miljødirektoratet

*Solblom er en typisk slåttemarksplante som er truet i Norge. Den har mange insektarter knyttet til seg, noen av dem er også truet. Dette er imidlertid en brunflekkt perlemorvinge, som er en sommerfugl som fins over det meste av Norge.
Foto: Ellen Svalheim/NIBIO*

Hvem bor i ei slåttemark?

Når solblommen blomstrer, er det enkelte steder tradisjon for å starte slåttene. Planten, som også har blitt kalt slåttegubbe, har vært en karakteristisk art i mange slåttemarker. Den er nå en truet art i kategorien «sårbar».

Mengden av arter som finnes i slåtteengene våre, gjør naturtypen spesiell. Hele 30 til 40 arter, med blomster og gress, kan vokse innenfor én kvadratmeter! I tillegg kommer alle insekter og andre småkryp, sopp og mose, og for ikke å snakke om alt mikrolivet som rører seg nede i jorda. Jordsmonn og klima påvirker hva som lever der, men det er skjøtselen og den kontinuerlige utmagringa av marka som er den viktigste forutsetningen for alt dette mangfoldet.

I engene finnes både velkjente planter som blåklokke, prestekrage, rødkløver og tiriltunge, men også en rekke sjeldne eller trua planter, som orkideene brudespore og søstermarihånd og den bittelille bregnen dvergmarinøkkel. 24 prosent av de trua rødlisteartene i

Stor bloddråpesvermer er en vakker sommerfugl som i dag er sterkt truet (EN). Flåøya slåttemark i Sunndal kommune, Møre og Romsdal.
Foto: JB Jordal.

Norge har tilhold i de gamle kulturmarkene. Om markene gror igjen, påvirkes 685 arter negativt.

Har du testet spådomseffektene til prestekrage? «Elsker-elsker ikke-elsker-elsker ikke..?». Prestekrage trives i slåttemark, og det er gjerne mange av dem. Prestekrage kan huse insekter som er helt avhengige av nettopp denne planten i sin livssyklus. Solblommen er enda mer utsatt for spesialister som er avhengig av nettopp denne planten. Solblommengmøllen er i dag en sterkt trua insektart i Norge. Når planten blir sjelden, blir også insektene som lever av den sjeldne.

Krabbeedderkopper er vanlige i slåttemarker. De bygger ikke nett, men sitter på lur i blomsten og fanger insekter med forbeina.
Foto: Bjørn Furuseth/Geilo Naturfoto

Dette er noen av insektene som lever på prestekrage:

Gul prestekragerotvikler *Dichrorampha alpinana* lever i rota på prestekragen.

Øyelokkmøll *Bucculatrix nigricomella* lever av stengelbladene til prestekragen

Slåttengvikleren *Dichrorampha consortana* lever av stengelen til prestekragen.

Ildgullvinge *Lycaena phlaeas* bruker prestekrageblomsten, men er ikke helt avhengig av denne.

Dette er noen av insektene som lever på solblom og er helt avhengige av denne planten:

Solblombåndflue *Tephritis arnicae*

Solblommengmøll *Digitivalva arnicella*

I tillegg fins en solblommalmveps *Pteromalus arnicae*, som legger egg i solblombåndflua. Larvene til denne spiser opp solblombåndfluelarvene innenfra, noe som er bra for flua.

Hvordan skjøtter du slåttemark?

Når man skjøtter ei slåttemark for å bevare slåttemarkspreget og leveområdet for artene der, er det visse hovedregler som er viktig å følge (se faktaboks).

Så bakvendt det enn høres ut, er mangelen på næring det som gir mangfoldet av arter i enga. Hvis du ikke bruker høyet til dyrefôr, legg det i en haug i nedkant av enga så ikke næring siger ut fra haugen og gjødsler den.

Bruk beitedyr til etterbeite, hvis du har mulighet. Type beitedyr, beiteperiode og beitetrykk har stor betydning. Det beste er variert drift som tilstreber den tradisjonelle og lokalt tilpassa bruken.

Ei slåttemark skal aldri gjødsles. Sterk gjødsling kan raskt gi varige og store skader. Ikke bare engplanter blir borte. Også mange beitemarksopper krever svært langvarig hevd av åpne, ugjødslede og ikke jordbearbeidede enger.

Når slått og beite opphører vil enga de neste par årene se veldig fargerik og frodig ut. Da er den kommet i det vi kaller den «elskelige fasen». Men da er det fare på ferde –

enga har begynt å gro igjen. Etter hvert vil høyvokste arter ta over, og busker og trær vandrer inn. Hvis gjengroinga har kommet langt, er det nødvendig å restaurere, det vil si å rydde kratt. Etter hogst er det spesielt viktig at alt ryddeavfall, kvist, stubber og lignende blir samla sammen og brent på egnede steder, helst utenfor enga.

Normal skjøtsel for ei slåttemark i bra hevd:

- Slått i siste halvdel av juli eller i august
- La graset ligge 2-4 dager
- Rake grundig for å fjerne høy og mose
- Aldri gjødsle
- Gjerne etterbeite om høsten
- Bruke skjærende redskap, som ljà, lett slåmaskin med slåttekniv eller kantklipper med firkanttråd eller trekantblad

Å bli en god slåttekar er en kunst som må læres og øves. Fra kurs på Ryghsetra, der det er innføring i blant annet bruk og vedlikehold av ljà. Foto: Sissel Rübberdt/Miljødirektoratet

Ljàen må være skarp hvis resultatet skal bli godt. Foto: Sissel Rübberdt/Miljødirektoratet

Olav Beitland slår graset med tohjulstraktor med slåttekniv. De fleste bruker slik redskap til slått i dag. Det må brukes lett, skjærende redskap. Beitlandet. Foto: Sissel Rübberdt/Miljødirektoratet

Det finnes maskiner som kan effektivisere og lette slåttarbeidet, som denne høyvenderen. Tessungdalen, Tinn i Telemark. Foto: Sigve Reiso/Naturarkivet.no

Hvorfor skal vi ta vare på slåtteengene?

Naturmangfoldloven har som mål at vi tar vare på mangfoldet av naturtyper innenfor deres naturlige utbredelsesområde, med det arts mangfoldet og de økologiske prosessene som kjennetegner den enkelte naturtypen. Vi må sørge for at vi har slåttemark over hele landet og i et slikt omfang at de fungerer som økosystem.

Slåtteengene er et stykke levende kulturhistorie. Med sin store artsrikdom er de også en levende genbank. På mange måter kan vi si at naturengene er genbanken til landbruket. Her finnes de ville slektningene til mange kulturplanter, som krydder- og medisinerplanter, ulike grønnsaker og fôrplanter som gras- og kløverarter. Hvem vet, i slåtteenggenbanken kan det finnes viktige egenskaper som trengs innen sortsutviklingen av robuste kulturplanter i framtida. Kanskje spesielt viktig blir dette i tider der klimaet endrer seg og de sortene vi har ikke duger lenger.

Mer enn tre fjerdedeler av de viktigste matvaresortene i verden er helt eller delvis avhengige av insektpollinering. Om lag 90 prosent av alle ville blomsterplanter i verden pollineres av dyr, for det aller meste insekter. Intakte økosystemer, som de gamle kulturmarkene, med høyt antall blomstrende planter, er viktige leveområder for de bestøvende insektene.

Ville humler og andre bier trenger områder for å lage reir, og blomster for å samle nektar og pollen. Ødeleggelse og fragmentering av de ville pollinatorennes levesteder er en årsak til at mange ville humler, bier og sommerfugler er trua i dag. Vi må opprettholde nettverket av blomsterrike areal for at maten til pollinatorenne aldri skal være lenger unna enn at de kan fly dit. De artsrike slåttemarkene er juvelene i dette summende nettverket, og vi trenger mange av dem for at summetonen skal være ved.

Humlene utfører en viktig pollineringsjobb i naturen og for oss mennesker. Slåttemark gir et rikt og variert tilbud av mat for insekter som trenger pollen og nektar. Lynghumle på gullris. Foto: Sissel Rübberdt/Miljødirektoratet

I det gamle kulturlandskapet inngikk slåttemarkene som del av et mosaikklandskap. Her lå leveområdene for insekter og andre levende vesener tett i tett, slik at de fikk dekket sine behov gjennom hele livssyklusen. Valdres. Foto: Sissel Rübberdt/Miljødirektoratet

Slåttemarka trenger beskyttelse

Slåttemarker trenger først og fremst å skjøttes. Men fordi naturtypen er truet, har den også fått juridisk beskyttelse ved at den er blitt en utvalgt naturtype. Utvalgte naturtyper får denne statusen ved forskrift som fastsettes av Regjeringa.

Status som utvalgt naturtype innebærer ikke at et område med denne naturtypen er direkte vernet. Men det betyr at myndighetene skal ta særlig hensyn til naturtypen når de vurderer om det skal gis tillatelse til utbygging, ulike inngrep eller aktiviteter som kan påvirke ei slåttemark.

Det er meldeplikt for jordbruks- og skogbrukstiltak som kan skade et område med slåttemark. Meldinga skal sendes til kommunen, og tiltaket kan settes i gang først når en har fått positivt svar. Det er ikke meldeplikt for tradisjonell bruk, som slått eller beite, som ikke skader naturtypen. Kommunen eller fylkesmannen kan gjerne kontaktes for råd og veiledning dersom du er usikker på hva som kan gjøre skade.

Utvalgte naturtyper har juridisk beskyttelse. Nedbygging kan være en trussel noen steder. Grønlia er ei slåttemark som ligger i Trondheim og skjøttes av Trondheim kommune. Foto: Sissel Rübberdt/Miljødirektoratet

Mange er med, bli med du òg!

Blomsterengene rører ved noe grunnleggende i oss. De er selve symbolet på norsk sommer, og vi må ikke miste dem verken til gjengroing, intensivering eller nedbygging. Ved utgangen av første handlingsplanperiode er det mange, vi kan trygt si flere tusen personer, som hver sommer aktivt slår et slag for slåtteeengene og naturmangfoldet i Norge.

Om du ikke har ei tipp topp artsrik slåttemark med mange sjeldne arter i, så husk at nettverket også med mer vanlige blomsterenger er verdifullt for å opprettholde summetonen og genutvekslingen. Mellom hver slåtteeengjuvel trengs mange matstasjoner. Finn din eng og ta vare på den, og bli med på å slå et slag for slåttemarka! La deg inspirere av de som allerede er igang.

Vil du søke om tilskudd til skjøtsel av slåttemark?

Du kan søke gjennom miljøforvaltningens ordning «Tilskudd til trua naturtyper».

Du kan søke om tilskudd til selve skjøtselen, gjerdning, innkjøp av utstyr eller informasjon.

Søknadsfrist er 15. januar det året tiltaket skal gjennomføres.

Søknadsskjemaet finnes i «Søknadssenteret» på www.miljodirektoratet.no.

Hvis enga ikke er registrert fra før, bør du ta kontakt med fylkesmannen før du søker.

Har du landbrukseiendom og rett til produksjonstilskudd, kan du også søke om tilskudd fra landbrukets ordninger for RMP (Regionalt miljøprogram). Les mer på nettsidene til Landbruksdirektoratet.

Landbruksforvaltningen har også ordningen SMIL, som kan gi tilskudd til engangstiltak. Ta kontakt med kommunen din om SMIL.

Hvert år blir det arrangert slåttemarkstreff rundt om i landet. Her er en gruppe grunneiere som eier ei artsrik slåttemark i Buskerud samlet til en inspirasjons- og fagdag på Skarsgard i Vats i Ål kommune. Grunneier Odd Skarsgard forteller om historien og drifta på gården og om hvordan han ivaretar engene sine. Å komme sammen og utveksle praktiske erfaringer er både hyggelig og nyttig. I Buskerud er det skjøtelsesgruppa for kulturmark ved Fylkesmannen som tar initiativ til samlingene. Foto: Ellen Svalheim/NIBIO

På Beitlandet blir det arrangert slåttedager år om annet. Dette er fra 2009, der det var journalister til stede. Her demonstrerer Ole Rønning ljàslått. Forradalen i Stjørdal kommune. Foto: Sissel Rùbberdt/Miljødirektoratet

På Ryghsetra arrangerer Naturvernforbundet i Buskerud kurs om slåttemark, med dugnad dagen etter. Fagpersoner med kunnskap om planter og insekter forteller om livet i enga. Her samles folk fra inn- og utland og får kunnskap, utveksler erfaringer og lærer om enga og redskapen, både gamle og nye metoder. Ryghsetra, Nedre Eiker i Buskerud. Foto: Sissel Rùbberdt/Miljødirektoratet

Her kan du finne mer informasjon

www.miljodirektoratet.no

«Skjøtelsboka for kulturlandskap og gamle norske kulturmarker» av Ann Norderhaug med flere.

«"Bondens kulturmarksflora», utgitt av NIBIO.

«"Slå med ljà» av Hans Petter Evensen.

Miljødirektoratet

Telefon: 03400/73 58 05 00 | **Faks:** 73 58 05 01

E-post: post@miljodir.no

Nett: www.miljodirektoratet.no

Post: Postboks 5672 Sluppen, 7485 Trondheim

Besøksadresse Trondheim: Brattørkaia 15, 7010 Trondheim

Besøksadresse Oslo: Grensesvingen 7, 0661 Oslo

Miljødirektoratet jobber for et rent og rikt miljø. Våre hovedoppgaver er å redusere klimagassutslipp, forvalte norsk natur og hindre forurensning. Vi er et statlig forvaltningsorgan underlagt Klima- og miljødepartementet og har mer enn 700 ansatte ved våre to kontorer i Trondheim og Oslo, og ved Statens naturoppsyn (SNO) sine mer enn 60 lokalkontor.

Vi gjennomfører og gir råd om utvikling av klima- og miljøpolitikken. Vi er faglig uavhengig. Det innebærer at vi opptre selvstendig i enkeltsaker vi avgjør, når vi formidler kunnskap eller gir råd. Samtidig er vi underlagt politisk styring.

Våre viktigste funksjoner er at vi skaffer og formidler miljøinformasjon, utøver og iverksetter forvaltningsmyndighet, styrer og veileder regionalt og kommunalt nivå, gir faglige råd og deltar i internasjonalt miljøarbeid.